

RITA TŪTLYTĖ

Žemininkų kartos rekonstrukcija: Benediktas Labėnas

<https://doi.org/10.51554/Coll.22.49.04>

Anotacija: Straipsnyje pristatoma jauno žuvusio partizano Benedikto Labėno (1919–1949) kūrybos dalis, rašyta gimnazijoje, Rytų fronte ir galbūt pokario partizanų gretose. Straipsnio tikslas – aptarti mažai žinomo autoriaus kūrybos pradžią, santykį su tradicija (krikščioniškąja kultūra, karių dainomis), literatūrinėmis mokyklomis (impresionizmu, psychologizmu, neoromantizmu). Dėmesys telkiamas į lūžinį istorinį laiką, tekstų ir kontekstų sąveikas, tad tyrimui paranki literatūros istorijos perspektyva, hermeneutinis žvilgsnis, sociokultūrinis aspektas. Labėno meninius bandymus pravartu matyti karo metų dvidešimtmečių kūrybos lauke ir taip plėsti „žemininkų“ kartos panoramą; ne mažiau svarbu svarstyti autoriaus kūrinį literatūrinio pajėgumo, paveikumo galimybes. Labėnas augo iš lietuvių neoromantinės tradicijos, kūrybiniais bandymais reagojo į Lietuvos valstybės žlugimą. Jo kūrybai būdinga pasaulio ir žmogaus harmonijos jausmas, asmens pozityvus nusiteikimas, gyvenimo užduoties imperatyvas, vis labiau iš literatūrinių tradicijų išsigrininantis sakymo savitumas, ryškėjanti žanro, stiliaus pajauta. Iki šiol daugybė partizanų tekstų likę neidentifikuoti, autorystės požiūriu mažai analizuoti. Tyrimu siekiama žengti pirmuosius žingsnius šia kryptimi. Pateikiamas galimai Labėnui–Kariūnui priklausančių partizaninių tekstų korpusas, keliamas autorystės klausimas.

Raktažodžiai: XX a. 4-ojo dešimtmečio lietuvių literatūra, neoromantinė tradicija, žemininkų karta, partizanų kūryba, Benediktas Labėnas.

Įvadas

Vytauto Mačernio šimtųjų gimimo metinių jubiliejus tapo paskata pasidomėti mažiau žinomais šios kartos jaunais rašytojais. Vienas iš jų – Benediktas Labėnas. XX a. Antrojo pasaulinio karo metų dvidešimtmečiai kūrėjai sudaro specifinį telkinį. Emigracijos poetai šį telkinį apibrėžė išleidę antologiją *Žemė*, kurios

įvadiniame straipsnyje filosofas Juozas Girnius išryškino jų kūrybos filosofinius pagrindus¹, sociologas Vytautas Kavolis aiškino žemininkų ir bežemių skirtį². Šia kryptimi dirbo ir emigracijos literatūrologai³. Kartos formavimosi laiką tyrė Vytautas Kubilius⁴, o jos kontūrus pildė Virginija Balsevičiūtė⁵, Vytauto Mačernio pasaulėvokos esmės ir niuansus aptarė Viktorija Daujotytė⁶, Virginijus Gasiliūnas į kartos būrį sugražino partizanus: poetą Bronių Krivicką⁷, literatą Mamerį Indriliūną⁸. Tokią intenciją turi ir šis straipsnis. Siekiama koreguoti šios kartos literatūrinį žemėlapi, plėsti matymo lauką (kaip atitinkamus orientyrus įtraukti Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Broniaus Krivicko, Pauliaus Širvio, Eduardo Mieželaičio pavardes).

Benediktas Labėnas (Labenskas) – literatas, karys, partizanas, žemininkų kartos žmogus, tačiau šios kartos apžvalgose neminimas (gal dėl to, kad yra pamirštas, pernelyg tradicinis, „nepatogus“ autorius dėl dalyvavimo Rytų fronte, žūtis aplinkybių?). Straipsniu siekiama apžvelgti išlikusios jo kūrybos visumą, įvertinti ją literatūriniu, sociokultūriniu požiūriu. Tyrimui paranki hermeneutinė teksto interpretacija, literatūros istorijos perspektyva. Rūpi konkretaus istorinio laiko idėjinės, kultūrinės įkrovos ir jų veikimas jauno autoriaus kūrinuose, taip pat individualaus stiliaus formavimosi kryptis. Tyrimas yra pirmasis bandymas aprašyti į rinktinę *Žygiuojanti tauta* sudėtus Labėno kūrinius, suvokti, iš kokios tradicijos jie auga, kokia žodžio galia/negalia juntama sakyme. Taip pat siekiama pateikti galimų Labėno partizaninių tekstų korpusą, atverti galimybę toliau tikrinti tikėtinas prieskyras.

-
- 1 *Žemė: naujosios lietuvių poezijos antologija*, red. Kazys Bradūnas, įvadą parašė Juozas Girnius, Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951, 193 p.
 - 2 Vytautas Kavolis, *Nužemintųjų generacija: egzilo pasaulėjautos eskizai*, Cleveland, Ohio: Santara-Šviesa, 1968.
 - 3 Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992.
 - 4 Vytautas Kubilius, *Neparkludyta mūza. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
 - 5 Virginija Balsevičiūtė, *Mačernis ir jo karta. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
 - 6 Viktorija Daujotytė, *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių: sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais*, Vilnius: Vilniaus Dailės akademija, 2006.
 - 7 *Broniaus Krivicko raštai*. Parengė, įvadinį straipsnį parašė Virginijus Gasiliūnas, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 1999.
 - 8 *Mamerto Indriliūno raštai*. Parengė, įvadinį straipsnį parašė Virginijus Gasiliūnas, Vilnius: Kriventa, 2019.

Labėno biografiją, jo dalyvavimo Nepriklausomos Lietuvos ir karo metų periodinėje spaudoje faktus surinko Juozas Kuckailis⁹, partizanavimo istoriją, KGB archyvų medžiagą pateikė Dzūkijos krašto tyrinėtojas Bronius Kašelio-
nis¹⁰. Partizano likimą periodikoje ir internetiniuose portaluose aprašo istorikai ir žurnalistai (Rita Trimonienė, Vytautas Voveris, Gintaras Lučinskas, Aras Lukšas)¹¹.

Benediktas Labėnas gimė 1918 m. Lazdijų rajone, Papėčių kaime, mokėsi Lazdijų gimnazijoje, būdamas Kariūnų mokyklos kursantas 1940 m. davė priesaiką Lietuvos valstybei. Karo pradžioje trumpai dirbo policininku, nuo 1942 m. rudens studijavo literatūrą Vilniaus universitete, jį uždarius tarnavo lietuvių stovybos batalione Rytų fronto užnugaryje. Kuršo fronte paimtas į nelaisvę, kartu su vokiečiais kalėjo karo belaisvių lageryje Rusijoje. Išleistas (ar pabėgęs) grįžo į Lietuvą ir išėjo į mišką pas partizanus. Partizanavo dvejus metus. Kario patirties turintis, disciplinuotas partizanas Labėnas-Kariūnas skiriamas į vis svarbesnes pareigas: 1947 m. rudenį Adolfas Ramanauskas-Vanagas jį paskiria Dainavos apygardos Šarūno rinktinės vadu, 1948 rudenį – savo, t. y. Dainavos apygardos vado, pavaduotoju; išvykdamas į Lietuvos partizanų vadų susitikimą 1949 pradžioje skiria laikinai eiti savo pareigas. Po dviejų mėnesių (1949 m. kovo 7 d.) Labėnas-Kariūnas žūva nuo kolegų poetų Kosto Kubilinsko ir Algirdo Skinkio rankos. Šią tragediją dienoraštyje yra užfiksavęs partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas; ją internetiniuose portaluose komentuoja žurnalistai, besidomį partizanų kovomis ir likimais.

Žurnalisto Kuckailio sudarytoje, kantraus įdirbio pareikalavusioje Labėno rinktinėje *Žygiuojanti tauta* (2000) sudėti tekstai iš 1936–1943 m. periodikos.

9 Juozas Kuckailis, „Dėl laisvės tavosios, tėvyne...“, in: Benys Labėnas, *Žygiuojanti tauta. Lietuvos partizanų Dainavos apygardos Šarūno rinktinės vado kariūno jaunystės dienų poezija ir proza*, Marijampolė: Ramona, 1999, p. 6–19. Cituojant iš šio rinkinio nurodoma santrumpa ŽT ir puslapio numeris.

10 Bronius Kašelio-
nis, *Dainavos poartizanai. Šarūno rinktinė, dokumentai ir prisiminimai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018.

11 Vytautas Voveris, „Poetas, nenorėjęs būti Puškinu“, *Savanoris*, 2006, Nr. 7, p. 7, 8; Rita Trimonienė, „Benediktas Labėnas (Labenskas)-Kariūnas 1918 02 20 – 1949 03 07, prieiga internete: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2018/201802_labenas_biog.pdf [žiūrėta 2021 09 27]; Gintaras Lučinskas, „Apie poetą partizaną Benediktą Labėną“, *Tremtinys*, 2019 07 12, Nr. 26, p. 6, 8; Aras Lukšas, „Nepasiklydęs kryžkelėje“, prieiga internete: luktasblog.wordpress.com/2015/04/17/nepasiklydes-kryzkelese [žiūrėta 2021 10 02].

Rinktinė suskirstyta į tris skyrius: 1) gimnazistiški eilėraščiai (patriotika, Klai-pėdos tema); 2) 1939–1943 m. eilėraščiai (Vilniaus tema, Rytų frontas, kario dalia); 3) proza; skyriams suteikti pavadinimai. Sudarytojo įvadinis straipsnis informatyvus, bet nei jame, nei prie kūrinų nepateikiamos nuorodos į šaltinius, tad lieka neaišku, iš kokių periodinių leidinių kūriniai imti. Neaiškinami kūrinų atrankos principai, akivaizdu, kad į rinktinę sudėti ne visi išlikę kūriniai, pvz., neįtrauktas eilėraštis „Mėlyni kareiviai“, spausdintas laikraštyje *Naujojoji Lietuva* 1942 m. balandžio 10 d., skirtas vokiečių armijai pagerbti. Deklaratyvus kalbėjimas („Visi visi jūs narsūs ginklo broliai/ Už Naująją Europą kautis susibūrėt.“) ir mechaniškai surimuotos vaizdo klišės meninės vertės neturi. Eilėraščio paskirtis tokia pati, kaip ir sovietiniu pokariu Stalino garbei rašyti Lietuvos poetų eilėraščiai. Vis dėlto apie tai, kiek kūrinų į rinktinę neįdėjo ir kodėl neįdėjo, sudarytojas nepaaiškina. Galima numanyti, kad būta trikdžių ir leidžiant Labėno rinktinę – ji prastai įrišta, išleista mažu tiražu, ją turi tik kelios Lietuvos bibliotekos.

Literato tapsmas

Įvairiuose šaltiniuose apie Labėną kartojama frazė „buvo gabus literatas“, tačiau kūryba nėra aptariama. Labėnas jautėsi pašauktas rašyti; žodis – poeto, prozininko, žurnalisto-korespondento – jam buvo svarbus. Rašyti pradėjo gimnazijoje, paveiktas Dariaus ir Girėno žūties.

Pasiėmė jis sąsiuvinį, pieštuką, dar lanką tokį, kaip tie Amerikos indėnai, ir išėjo. Ėjo jis per laukus, kalnelius, atsisėdavo kur nors – ant akmens, ant nuvirtusio medžio ar kelmo ir – vis rašė ir rašė. Visą sąsiuvinį apie Darių ir Girėną sueiliavo. Padavė mokyklos direktoriui. Matyt, tas pasiuntė į kažkurią redakciją. Dovanų gavo romano „Akmeninė širdis“ tris tomus ir dar pinigų.¹²

Kuckailis pastebi, kad poeziją ir recenzijas Labėnas daugiausia siuntė į žurnalą *Jaunoji Lietuva*; su žurnalo bendradarbiais dalyvavo ekskursijoje po Lietuvą (Priėnai, Birštonas, Giedraičiai, Dubingiai, Zarasai); Lazdijų gimnazijos literatūros

12 Juozas Kuckailis, „Dėl laisvės tavosios, tėvyne...“, p. 8.

vakaruose skaitė savo kūrybą, referatus – apie Bernardo Brazdžionio *Ženkilai ir stebukai*, Antano Miškinio *Keturi miestai*, pomaironinę lyriką; ne kartą dalyvavo literatų susibūrimuose Alytuje, Marijampolėje¹³. Galimas daiktas, kad Lazdijų gimnazijoje neturėjo autoritetų, kurie būtų skatinę lavintis, skaityti geras knygas, mokytis užsienio kalbų. Orientavosi pats – skaitė plačiajai visuomenei, jaunimui, kariuomenei skirtus žurnalus, todėl literatūros laukas, iš kurio galima mokytis ir augti, buvo gana nedidelis. Iš mokyklinių rašinių matyti, kad literatūra jam svarbi idėjos požiūriu; Kariūnų mokykloje garsėjo kaip literatas, susitelkęs į kariūno tapatybę. Vilniaus universiteto Humanitarinio fakulteto Lietuvių kalbos skyriuje mokėsi tik pusmetį (1943 m. kovo mėnesį vokiečių okupacinė valdžia Universitetą uždarė) ir tokio literatūros profesorių dėmesio, kokį turėjo trečio ir ketvirto kurso garsūs literatai, sulaukti nespėjo, kaip ir užmezgti kontaktų su universitete besitelkusia savo kartos dalimi. Labėnas – jaunas literatas, imlus ir gabus, bet istorinių aplinkybių nuo humanitarinės aplinkos atskirtas – tampa kariu.

Neoromantinė tradicija ir savos žemės idėja

Gimnazistas Labėnas intensyviai skaito neoromantikų poeziją. Giliajai vidujybei, egzistenciniam pajautimui pasakyti parafrazuoja Jono Aiščio poetinius motyvus („O man tos pasakos, tos nykios vienumos/ Be galo jau įkyrę ir įkartę“, eil. „Kaip pasakoj“; „Kasdien nešu kuprinę, šautuvą ir šalną/ Ir taip kasdienišką gyvenimą“, eil. „Laiškas“)¹⁴, bet motyvų „perkėlimai“ ne visada pavyksta – taip nutinka su itin subtiliu rugiuose žydinčio kūkalio motyvu („Žiogeliai pievoj skalins laisvės dainą,/ Aguonos ir kūkaliai suliepsnos rugiuos“, „Žygyje“). Gražiausias šios mokinystės tekstas yra eilėraštis „Ruduo“, kuriame pagautas esminis Aiščio poetikos principas – lengva, grakšti vaizdų tėkmė.

13 *Ibid*, p. 9–10.

14 Labėno kūryba cituojama iš: Benys Labėnas, *Žygiuojanti tauta. Lietuvos partizanų Dainavos apygardos Šarūno rinktinės vado Kariūno jaunystės dienų poezija ir proza*, Marijampolė: Ramona, 2000, 157 p.; tekste nurodomas tik puslapis.

Ruduo

Ruduo praeis pro kaimą,
 Ir sodai pradės gelst;
 Nukris šilkiniai lapai
 Nuo vyšnios ir obels...
 [...]
 Gervės plasnos ir klykaus,
 Mosuos sunkiais sparnais.
 ... O vieškeliu prie kryžių
 Gelsvas ruduo ateis...

Nuosekliausiai įsiskaityta į Antano Miškinio poeziją. Perimta jo poezijos šerdis – konkretus vaizdas, kritiška, ironiška, emociškai adoruojanti patriotika, socialinė tėvynės vargo tema, raiškios kraštovaizdžio, agrarinės kultūros detalės, žemdirbių etikos ir miesčioniškumo priešprieša, pagrindinės poetinio AŠ laikysenos (matau tėvynės vargą, jai pasižadu). Labėnas perima Miškinio poezijos „kūną ir kraują“: gimnazistiškose eilėse rasime berniokiškos bravūros bandymus, „pasiskolintas“ poetines frazes, motyvų repetuarą („O tėviške! Aš negaliu padėti tau nešti kryžių“, eil. „Tėviškei“; „Kas tas laukų žvangus šnarėjimas/ Ir kas javų bangavimai žali!/ Juk mudu kažkada žadėjomės/ Meni, jaunystę laime apdalyt“, eil. „Kas tas laukų...“; „Liepčiau aš varnoms padainuot apie meilę tyrąją“, eil. „Liepčiau aš...“; „Aš nemačiau, kad taip žydėtų auksu klevas“, eil. „Lietuvai“; „Išeisim vargo nukirst vieškeliuos“, eil. „Jaunajai Lietuvai“; „Tai tujen, tėviške, iš didžio vargo prisikėlus“, eil. „Tėviškė“). Miškinio poezijoje atranda poetinio kalbėjimo būdus, rašo tarsi poeto eilių paraštėse. Patriotinė Miškinio poezija, spausdinta platiesiems sluoksniams skirtuose žurnaluose, populiaru visuomenėje, labiausiai atitiko Labėno pasaulėjautą, sudarė gerą pagrindą poetinei saviugdai.

Miškinio (ir kitų neoromantikų) poezija Labėnui svarbi ir kitu atžvilgiu – savos žemės jausmo ir sąsajų su ja nustatymu. Šis aspektas literatūrai tapo ypač svarbus stiprėjant karo grėsmei Europoje. Anot Viktorijos Šeinos–Vasiliauskiėnės, „[N]et ištikimiausi ligi tol meno autonomijos gynėjai 4-ojo dešimtmečio viduryje ėmėsi agituoti už pilietiškai aktyvią kūrybą, nes to reikalaujanti tautai ir valstybei grėsminga geopolitinė situacija.“¹⁵

15 Viktorija Šeina, „Premija kaip kanonizavimo institucija: *Aukštųjų Šimonių* likimo sėkmės istorija“, in: *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga – XX a. pirma pusė)*, sudarė Viktorija Šeina, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022, p. 615.

Paveiki, aktuali tampa peizažinė, jutimais, etnokultūriniais ir politiniais įsipareigojimu grindžiama patriotika (Lietuvos valstybė su Vilniaus ir Klaipėdos miestais), ryškinama atsakinga asmens laikysena: apginsiu, išsaugosiu (šiuo požiūriu simptomai Miškinio poemų knyga *Keturi miestai*, Brazdžionio poezijos rinkinys *Kunigaikščių miestas*). Labėnas perima neoromantikų suformuotą gimtosios žemės idėją, į eilėraščių centrą sudeda kraštovaizdžio emblemas („Juk graži mūs žemė vasaros, kai gelsta, / Kai gegužy grįžta iš už marių paukščiai, / Kai žiogeliai groja pievose prikime, / O naktis iš lėto leidžiasi iš aukšto...“, eil. „Kariams“), istorijos topus, kovų už Lietuvos valstybę svarbiausius geografinius taškus („Mes per Lietuvą pėsti nueisim / Ir būsim tvirti kaip granitas, / Ligi Radviliskio, Merkio, Giedraičių, / Kur broliai kovodami krito“, eil. „Keliautojai“).

Karo metu „[Ū]kininko sodyba literatūros kūrinuose ginama ir sakralizuojama kaip agrarinės sanklodos pamatas, kartų ryšys ar net pačios žemės balsas. [...] Grįžimas prie žemės kaip žmogiškosios būties centro tampa ne tik prozos, bet ir poezijos leitmotyvu“, – teigia Vytautas Kubilius¹⁶. Labėno poezija atliepia ne tik neoromantikų, bet ir jaunųjų poezijoje naujus pavidalus įgaunančią žmogaus ir jo žemės ryšio idėją. Nykos-Niliūno poezijoje ją išreiškia tylią būties šerdį saugantys gimtieji namai, grįžti traukiantis žiburys; Mačernio – „Vizijų“ slėpiningų nakties namų, ryto sodo vaizdai. Panašią paradigmą matome Indriliūno verstame Williama Butlerio Yeatso eilėraštyje „Innisfree sala ežere“ („Mane vilioja vis pakilt ir eit prie ežero, prie Innisfree. / Tenai iš samanų ir molio lūšną sulipdyčiau. / Aplinkui ją auginčiau pupų lysves, turėčiau bičių avily / Ir taip gyvenčiau vienišas tarp malonaus dūzgimo bičių.“¹⁷ Šiuo požiūriu Labėnas yra žemininkas plačiąja prasme. Karo siaube jo poezijos kalbantysis tėvų namus jaučia kaip egzistencinio tikrumo ir tvarumo vietą, kaip gyvybę saugančią oazę („Keliai ir vieškeliai tėvų namuosna veda – / Tenai ošimas sodų ir tykus dūzgas bičių“, eil. „Tėviškė“). Atsvarą karo chaosui išreiškiantis poetinis vaizdinys – gimtasis sodas, pilnas dūzgiančių bičių, – jaunosios kartos pasaulėjautoje įsišaknija giliai ir esmingai. Jo variacija matyti kito kario ir partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio 1949 m. gegužės 22 d. įrašė („Taip, rodosi, norėtusi atsidurti kokioj nors ramioj vietoj, kur visiškai nėra žmonių, o tik žydintieji sodai su dūzgiančiom bitėm, vijokliuose paskendę

16 Vytautas Kubilius, *Neparklupdyta mūza. Lietuvių literatūra vokiečių. Naujosios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 135–140.

17 *Mamerto Indriliūno raštai*, parengė Virginijus Gasiliūnas, Vilnius: Kriventa, 2019, p. 107.

namai, pilni gražių, raminančių knygų...“¹⁸). Aukščiausių asmens dvasios palaimą išreiškiantis gimtinės sodų su dūzgiančiomis bitėmis topas maitina ir tremtyje esančiųjų poetų vaizduotę; iš savos žemės jausmo literatūrinės tradicijos vėliau auga Justino Marcinkevičiaus, Alfonso Maldonio, Marcelijaus Martinaičio, Jono Strielkūno poezija¹⁹.

Kariūno, kario poezija

Jaunosios kartos kūryboje labai ryškus atsparos ieškojimas savyje. Labėno poezijos kalbantysis turi savitą šios atsparos šerdį: siekia būti geras karys, stiprus savo kultūrine atmintimi, įsipareigojantis ginti krašto laisvę. Šiai temai svarbus žanro aspektas. XX a. Nepriklausomybės kovų savanorių žygio dainos, Lietuvos kariuomenės dainos ir tos tematikos individuali poezija – nišinis lietuvių poezijos žanras, lyrikos tyrinėtojų mažai stebėtas²⁰. Taikomojo pobūdžio kariuomenės dainų XX a. I Nepriklausomybės metais rašė Liudas Sakalinis, Pranas Lembergas, Faustas Kirša, Miškinis. Miškiniui tai buvo kūrybos paraštė, į kurią pakliuvo ir taikomojo pobūdžio proginiai eilėraščiai („Nedūsauk, motina, nedūsauk! / Žvengia žirgas. Aš kareivis būsiu“, eil. „Jaunuolio daina“)²¹, ir pavykę fragmentai, vėliau dainuoti pokario partizanų („[l]inko lieknos liepos, lūžo ažuolai, / šviesią saulę temdė vyrai ir ginklai. / Kovon ėjo broliai vieškeliu plačiu: / Širdy šviesi laisvė, ginklas ant pečių“, eil. „Prie karžygių kapų“)²². Tokios poezijos Miškinis nedėjo į poezijos rinkinius, ji liko žurnalų ir laikraščių puslapiuose.

18 *Partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2019, 224 p.

19 Šią mintį aktualina Vytautas Kubilius knygoje *Neparklupdyta mūza* (p. 143), o Viktorija Daujotytė teigia: „Žemininkai yra gilesnis ir platesnis reiškinys nei vienkartinis, nors ir konsoliduojantis pasireiškimas antologija ‚Žemė‘ (1951, Los Angeles) ir jos autorių kūryba. [...] Žemininkų sampratos centrą būtina plėsti ir iki išdraskytų pakraščių, matyti jos principų veikimą ir Lietuvoje, pokariu, tremtyje, rezistencijoje, taip pat ir dailėje, muzikoje, kiek galima labiau apimant dvidešimtųjų gimimo kartą, bet ir ja neapsiribojant“. Viktorija Daujotytė, „Nuo žemininkų iki žemininkų“, *Metai*, 2019, Nr. 2, p. 84.

20 Yra išleista *Apkasų poezija: 1942–1944 karo metų poezijos rinktinė*, sudarė Antanas Martinionis, Vilnius: Kardas, 1997.

21 Antanas Miškinis, *Rinktiniai raštai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1991, p. 490.

22 Antanas Miškinis, *op. cit.*, p. 491.

Periferinė Miškinio poezijos sritis tapo svarbiu Labėno poezijos orientyru ir pagrindiniu jo ankstyvosios poezijos žanru, – Labėnas iš Miškinio mokėsi rutulioti šio žanro temas, perėmė poetikos elementus. Eilėse raiški jauno kario tapatybė: kalbantysis save apibrėžia kaip 1918 m. savanorių kovų tęsėją („Tu gimei čia laisvėj ir su ja suaugai, / Su žeme gimtąja, su laukais ir kloniais.– / Tvirtas tavo mostas, aštrus tavo plienas / Už gimtinės žemę ir skaištų rytojų...“, eil. „Kariams“). Tai ypač ryšku eilėraščiuose, rašytuose Lietuvai atgavus Vilnių („Šiuo keliu anuomet savanoriai ėjo / Ir krauju sulaistė šių kalnelių smėlį“, eil. „Pėstininkai“). Mintis formuluojama tiesmukai, bet emocinė įkrova, kalbančiojo laikysena įtaigi, nulemta ir Kariūnų mokykloje formuojamos tapatybės. Šioje vietoje turime nepamiršti, jog būtent žanro atmintis lemia ir eilėraščio temas, ir Aš/Mes pozicijos formulavimą, ir sakymo būdą (aiškią minties raišką; dainavimo, žygiavimo ritmą).

Karių dainų žanras, varijuojamas Labėno poezijoje, koreguoja kartos kūrybos vaizdą: greta žemininkų telkinio, ryškinusio intelektualiosios filosofinės poezijos kontūrus, matome kitą telkinį – neoromantinės, romansinės tradicijos ar taikomosios poezijos atmainą (karių dainas / poeziją), aktualizuotą karo grėsmės, plačiai išsiskleidusią partizanų dainose. Labėno kūryba leidžia ją pamatyti kaip tuo metu itin funkcionalų poezijos žanrą, auginusį ir ankstyvojo „nėriškojo“ Eduardo Mieželaičio, Pauliaus Širvio (kareivio dalią patyrusių kitoje fronto pusėje) kareiviškos tematikos eilėraščius. Šio tipo Labėno eilės išsiskiria aiškiu tapatybės, dalies ir visumos santykio formulavimu: Aš esu Mes dalis, aš privalau („Mes liksim čia budėt, čia mūsų vandenys, dangus ir žemė“, eil. „Kariūnų daina“; „Už Neries pakalnes, už Vilnijos slėnius / Kulkų ir granatų ugnį pražygiuosim“, eil. „Pėstininkai“). Aš/ Mes bei visumos santykis yra esminė Labėno pasaulėjautos dalis. Kalbantysis yra visada pasirengęs aukotis, jaučias bendrystę su kariais, piliečiais, atsakomybę už gimtąją žemę; šiose sąsajose juntama ne tik amžinumo paradigma, bet ir etikos aura. Atstovavimo jausmas Labėno kūryboje sudaro asmens buvimo pagrindą ir prasmę.

Kariūnų mokykloje patyręs kūrybinį blaškymąsi (uždarbiauja spaudoje, tiesmukai rimuoja idėjas: „Nes tikslas mūs – tauta kaip plienas, / O pamatas mūs – tautiška mintis“, eil. „Mūsų kelias“), nuo 1942 m. Labėnas išgyvena ryškų kūrybos pokytį, baigia mokinystės etapą. Eilėse randasi naujų temų, naujų meninių vaizdų, raiškiai fiksuojama egzistencinė Aš situacija, išsakomos asmeninės patirtys („Tu nueisi vienas lyg paklydęs piligrimas“, eil. „Be tėvynės“;

„Vėl sugrįžtu... Vėl į tave... Rankoj nešuos kelionės lazdą, / O širdyj tave, mano gimtoji žeme. / Man dulkės veidą apnešė, man dienos širdį apnešė, / Man širdį ilgesiu, o akyse vidurdieniai aptemo...“, eil. „Aš sugrįžtu“). Karo metų dienraštyje *Naujoji Lietuva* kūrybą gausiai spausdina jaunoji karta (Henrikas Nagys, Nyka-Niliūnas, Kazys Bradūnas, Leonas Švedas, Eugenijus Matuzevičius, Alė Nakaitė, Pranė Aukštikalnytė, Jonas Šiožinys, Medardas Bavarskas). Labėnas reiškiasi tarp jų kaip panašaus pajėgumo poetas. Deja, išėjęs į statybos batalioną Rytų fronte, praranda aplinką, nebeturi sąlygų kurti – 1943 m. šiame dienraštyje spausdinami tik du jo laišakai (esė) iš bataliono; keli eilėraščiai *Karyje*, *Savaitėje*. Eilėse ryškėja akistatoje su nebūtimi esančio žmogaus drama („Labanaktis“, „Savanorio mirtis“, „Laiškas iš fronto“); kareivis mirtimi įsirašo į savo žemės istoriją. Eilėraščio „Kūčių vakarą“ kalbantysis išsako skaudžią kario atskirtį nuo visus namiškius susiejancio šventinio vakaro, siekia atmintimi glaustis prie jo ramybės ir šilumos, įsižiūrėtą žvaigždėtą dangaus skliautą regėjime savitai transformuoja į namų židinio vaizdinį – ne paguodai, o savo egzistencinei vienatvei suvokti („Tokia smarki ši vakarą patrankų kanonada.../ O mėlyna naktis jau lenkiasi ties apkasais.../ Danguj žvaigždžių tiek daug... Tai mūs Kūčių žvakutės.../ Danguj Kūčių šviesa, o apkasuos ir širdyse tamsu visai.“). Patraukia autentiškas, estetiškas vaizdas (apimęs didelių ir mažų erdvių paraleles ir disonansus), emociškai pagaulus (tarp iškilmingo tono ir skaudžių pašnabzdų) sakymas. Eilėse iškyla žmogus – savo gyvenimu trapus ir mažas, troškęs jaukumo, pagailos, ir kartu stiprus, mokąs atlaikyti sunkumą ir dvasios tamsą, t. y. savo esme eilėrašties atliepia tai, ką Girnius rašė apie poetus žemininkus straipsnyje „Žmogaus prasmės žemėje poezija“.

Rytų fronto Labėno eilėse raiškiai skleidžiasi kalbančiojo būtyj imanti krikščioniškoji kultūra. XX a. lietuvių rašytojų tradicinę (imitacinę) Biblijos traktuotę Dalia Čiočytė mato Jurgio Baltrušaičio, Šatrijos Raganos, Antano Vaičiulaičio, Miškinio, Bernardo Brazdžionio, Bradūno kūryboje. Anot tyrėjos, šie rašytojai „saugo Biblijos prasmės akcentus, struktūrinius jos naratyvo bei vaizdinijos principus, plėtoja vertikalųjį mąstymą“, pasitiki pranašystės, giesmės, maldos žanrais²³. Labėnas sukūrė gyvos ir įtaigios autorinės maldos pavyzdžių. Eilėse svarbi Aš ir Dievo akivaizda, tikėjimo išpažinimas, pasitikėjimas, prašymas,

23 Dalia Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje. Naujosios literatūros studijos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 100.

maldavimas. Nėra čia Biblijos simbolių permąstymo, intertekstų, – yra arti mirties esančio žmogaus kreipimasis į Dievą. Išsakomas dvasios sunkumas, meldžiama apsaugos, pagalbos ir sau, ir visiems kovojantiems dėl tėvynės („Viešpatie, saugok mus sprogrant šrapneliams / Ir mūsų gyvybę Apvaizdoj laikyk. / Saugok, kai žengiam atakon, / Ir ištiestą ranką mirties sulaikyk. // [...] // Viešpatie, laiminki Tėviškės žemę, / Duok saulę ir lietų. Ir derlių laukų. / Kad ašara niekam Tėvynėj nekristų / Prašau tave, Dieve, kurį visa širdžia tikiu“, eil. „Malda apkasuos“). Šalčio, kraujo, kareivio žūties, vienatvės vaizdai pateikiami kaip maldaujančiojo argumentas. Kalbantysis kreipiasi į Dievą egzistenciškai ribinėse situacijose, ieško atliepimo, poetiniu būdu meldžiasi. Panašiai bažnyčios bendruomenė meldžiasi (kreipiasi į Dievą, maldauja) Antano Strazdo ar Antano Baranausko, Maironio giesmėmis. Tokią „neliteratūrinę“ intenciją turi ir Labėno poetinės maldos: prašoma apsaugos namams, artimiesiems, gimtajam kraštui, kovos draugams. Asmeniškame Aš ir Dievo santykiyje (maldoje) visada matomas šalia esantis bendražygis, t. y. Kitas, reikalingas pagailos, šąlant, mirštantis. Poetinis žodis sklinda tarsi iš pačių giliausių ir toliausių žemės pakraščių, – neimituoja Psalmių, maldų, bet savitai jas atliepia.

Karo metų eilėse akivaizdžiai formuojasi nauja poetika: randasi dėmesio detalei, žanro bandymų (malda, laiškas, siužetinis eilėraštis, ketureilių ciklas). Vis labiau ryškėja pagauli vaizdo ir emocijos, santūrumo ir atvirumo dermė (yra emocinės įtampos, bet yra ir melancholijos, švelnumo), saikingi vaizdo (dažnai peizažo) ir minties akcentai. Poetinį sakymą disciplinuoja Labėno poezijos atpažinimo ženklų tapęs netikslus eilėraščio žiedas, „minkštas“ intonavimas, nulėmtas estetiškai raiškios ritminių ir sintaksinių pauzių kaitos. Deja, karo realybė kūrybą nutildo ties 1944-aisiais.

Prozos bandymai: pasaulėjauta ir stilistika

Išlikę (t. y. rinktinėje sutelkti) septyni Labėno įvairių prozos žanrinių atmainų kūriniai, spausdinti 1939–1943 m. Apsakymai artimi XX a. lietuvių prozai, o ypač 4-ojo dešimtmečio lietuvių prozos kryptims ir tendencijoms. Labėno prozoje rastume Igno Šeiniiaus, ankstyvojo Jurgio Jankaus, Vinco Ramono, Kazio Jankausko, Liudo Dovydėno, Petro Cvirkos, Mariaus Katiliškio kūrybos atšvaitų.

Skirtinos dvi paradigmos: autobiografiškumo ir literatūriškumo. Į autobiografiškumo paradigmą įeina rutuliojama skurdo, našlaitiškumo, gimnazisto-ko-repetitoriaus dalios tema. Prozos socialinė problematika gan savita – ji neturi socialinei prozai būdingo piktoko kriticizmo, negatyvių emocijų, slogios buities vaizdavimo hiperbolių, šaržavimo. Novelėse vyrauja šviesus jauno žmogaus žvilgsnis į aplinką, atsargus ir etinėmis nuostatomis grįstas savo vietos ieškojimas visuomenėje. Anot Kuckailio, rodomas „jaunimo gaivališkas veržimasis pirmyn laužant senąsias tradicijas, siekis imtis pozityvaus, kūrybingo darbo“²⁴. Novelių veikėjas turi siekių, svajonių: studentas nori tapti inžinieriumi ir projektuoti tiltus per Lietuvos upes, gimnazistas trokšta tapti traukinio mašinistu ir važiuoti per besikuriančią Lietuvą. Jaunas žmogus numato sau tokius gyvenimo tikslus, kuriuos įgyvendindamas jaustųsi reikalingas moderniai valstybei ir čia matytų savo gyvenimo prasmę. Tokia šviesi, pozityvi laikysena sukrečia, stebina. Ap-sakymų tematika autobiografiška: skurdą patiriančio jaunuolio gyvenimo planai ir juos griaunanti realybė, neišsipildančios meilės tema, vyro ir moters pasaulėvokos ir jausmų prasilenkimai. Nors siužetai dar silpnoki (kaip ir pirmųjų to laiko Katiliškio, Krivicko apsakymų), reikia pripažinti Labėno meninei prigimčiai artimą tikslų literatūrinės žmogiškumo mokyklos pasirinkimą – jo prozoje esmiškai justai vaizgantiškoji, vaičiulaitiškoji etikos šerdis, mažo žmogaus rami stiprybė, šviesi pasaulėjauta.

Galimybes būti literatūroje patvirtina ryškus polinkis į psychologizmą, gera stiliaus pajauta, impresionistinės lietuvių literatūros bei tuo metu madingos skandinavų literatūros, ypač Knuto Hamsuno kūrybos, atšėšėlis (tai būdinga ir pirmiesiems Katiliškio apsakymams, ankstyvajai Jankaus kūrybai). Šiuo pagrindu Labėno prozoje formuojasi dėmesys jutimiškajai pasaulio percepcijai. Vieno ar kito apsakymo pasakotojas aplinką fiksuoja juslėmis savitai „geografiškai“ – visada nurodo vietą, iš kurios mato / jaučia, raiškiai brėžia perspektyvą. Kūno juslėmis „išmatuoja“ gimtųjų apylinkių ar kažkada lankyto prie Nemuno prigludusio Gerdašių kaimo, taip pat Kauno, Vilniaus reljefą: Kauno vaizdą mato nuo aukštų Fredos kalvų, iš senamiesčio meta žvilgsnį kitapus Nemuno link Aleksoto pakrančių, Vilnių stebi nuo Sapiegų rūmų. Konkrečios vietos pajautimas nusakomas taupiomis, raiškiomis detalėmis panoramos visumoje, daug dėmesio skiriama formai, spalvai, objektų asociacijoms:

24 Juozas Kuckailis, *ibid*, p. 14.

Virš miestelio kabo pilkas ir tankus rudens šydas. Tirštas rūko sluoksnis paryčiu plaukia nuo Nemuno, įvynioja miestą į savo kultinį šydą, pakilus geltono vaško saulei dideliais gabalais krinta nuo neryškiai mėlyno dangaus. [...] Pamažu lipu žemyn. Po kojų sruvena Nemunas, ant kranto ilsisi suversti luotai, vilnys laižo gelsvą lyg bičių vaškas smėlį, ir lyg nukritęs alksnio lapas pavandeniu slenka garlaisvis (106).

Pasakotojas ne tik fiksuoja judrias detales, – juda jis ir pats, keičia matymo perspektyvą. Taip kuriamas būnančiojo, jaučiančiojo pasaulis, kur svarbūs abu sandai – pasaulis ir aš. Pasakojančiojo sąmonėje dabartinis vietos jutimas siejamas su atsiminimu, fantazija vienija praeitį ir dabartį, kuria vientisos vidinės būties jausmą:

Prie mūsų namų stovi malūnas. Vanduo krinta ir ūžia ratuose, tyška smulkios dulkelės, kuriose mirga vaivorykštės spalvos. Žemai sukasi putų kalnai. Juk tai pasakiška. Aš ten sėdėdavau ištisas valandas, klausydavau tos dainos ir taip suaugau, kad ją ir į miestus atsinešiau, ir dabar tas fontano šnarėjimas man vėl primena seną malūną, krintančios Šešupės užesį ir karklų liūliavimą (112).

Labėnas turi stiprią realistinio–impresionistinio vaizdavimo pagavą, rašo, tarsi žodžiu tapytų. Su estetine nuojauta kuria impresionistinių erdvės koloritą, pripildytą mirguliuojančių spalvų, garsų, rūko, lietaus („O dabar lyja, ir smulkios lietaus dulkelytės gula ant asfalto, ant stogų, ant šalto akmens. Asfalte atsispindi šviesos. Ir dega du miestai: vienas viršuj, kitas čia, mažyčiuose lietaus upeliukuose ir juodai žvilgančiame grindiny“, 122).

Negausioje prozoje ryškėja svarbus Labėno pasaulėjautos pagrindas: žmogus – harmoningos visumos dalis. Iš tokios pasaulėjautos kyla vaizdingi, sodrūs (kiek vaižgantiški) gamtos ir žmogaus sampynos aprašymai. Impresionizmas, skandinavų proza Labėnui labiausiai teikia impulsų, atveria būdus išreikšti harmonijos su savimi ir pasauliu jutimą. Ypač pagaulus jo prozoje dėmesys detalei, taupus, neskubrus pasakojimas:

O saulė taip kaitino. Ji jam nudegino pečius, rankas ir krūtinę. Bet jis jaučiasi toks patenkintas, jaučiasi mažytė dalelė tos augančios, žydinčios ir nokstančios lygumos. Jį saulė lygiai myli ir glosto kaip geltoną garstyčios galvutę, kaip kviečio varpą, kaip žvangutį ar siūbuojančios smilgos šluotelę. Jo kūnu teka ta pati žemės šiluma, tas pats saulės sukrautas pievų medus ir ta pati vakaro ramybė (123).

Vis ryškesnė tampa skaitomų knygų įtaka, randasi literatūrinių asociacijų. Jauno kariūno minčių tėkmės, sąmonės srauto maniera novelėje „Šventąją naktį“ primena Arthuro Schnizlerio apsakymą „Leitenantas Gustlis“, tačiau ne turiniu. Jauno kariūno, Europos katastrofos išvakarėse Kūčių naktį budinčio prie kareivinių, jausena ir šviesi, ir liūdna, ir sutaikanti visus galimus priešus motinų, laukiančių savo vaikų, vaizdu. Vidinis monologas daro įspūdį ne tiek pasakojimo technika, kiek pasakojančiojo asmens šviesa.

Apsakyme „Jaunystė šaukia“ žmogaus, išgyvenusio praradimus, būseną išreiškia literatūrinė užuomina apie Rautendelein („– Ne, aš laikiu savo Rautendelein. Ji nuplaukė ten, – jis rodo upę – o ten ir mano varpas paskendo. Mano širdis ir mano jaunystė. Supranti, mergyte? Be upės aš, be širdies, be jos jaučiu širdies pulsą lėtėjant kaip penkiasdešimt metų senis. Ji mano dalis, supranti“, 124). Literatūrinė užuomina yra atkeliavusi iš Gerhardo Hauptmano dramos–pasakos „Paskendęs varpas“²⁵. Kultūrinės užuominas kaip tam tikrą literatūriškumo kokybės matą mėgo demonstruoti visa jaunoji karta (Nykos–Niliūno pomėgis asmens patirtis koduoti literatūriniais personažais, Krivicko polinkis į kultūrinės emblemas, Mačernio poezijos kalbančiojo kultūriniai vaidmenys, kaukės; Nagio poezijos literatūrinės asociacijos). Labėno apsakymai rodo jo kūrybos slinktį visą kartą masinusios Europos kultūrinės erdvės link. Cituojamo „literatūriškumo“ jo prozoje nedaug, jis labai organiškas, beveik nepastebimas.

Į kūrybos rinktinę pakliuvę ir nepakliuvę tikėtini partizaninio laiko tekstai

Partizaninės kūrybos Labėno rinktinėje nėra, nes sudarytojas į ją sudėjo tik pasirašytus autoriaus tekstus iš prieškario ir karo metų periodikos. Partizaninės

25 1896 m. Berlyno teatre pastatyta drama „Paskendęs varpas“ XX a. pradžioje išgarsėjo, sulaukė daugelio pastatymų Europoje; trijų dramos dainų ciklas buvo išleistas atskira knyga (tekstas ir partitūra), daugelis atlikėjų įdainavo įrašus; šiais moderniais laikais į diską įrašytas soprano ir Regensburgo (Vokietija) simfoninio orkestro atliekamas ciklas. Rautendelein personažas – miško dvasia, vaikas, mergina, elfė, nimfa, fėja, – yra idiliškos gamtos dalis. Dramoje nuo jos bučinio varpų meistras atgauna silpstančias jėgas, o vėliau miršta ant jos rankų. Rautendelein personažas yra įkvėpęs jugendo stiliaus menininkus – dizaineriai, skulptoriai kūrė mažasias nimfos skulptūreles; Rautendelein vardu pavadinamos vilos. Lietuvoje Hauptmano drama–pasaka pirmą kartą pastatyta 1925 m. Valstybės teatre (rež. Konstantinas Glinskis).

Labėno kūrybos negalėjo būti daug ir kokybiškos, nes sąlygos jai buvo nepalyginamos net ir su Krivicko, partizanavimo metais turėjusio kur prisiglausti, sąlygomis; Labėnui nei Kuršo frontas, nei karo belaisvių lageris, nei dvejus metus trukusi aktyvi partizaninė kova tokių sąlygų nesukūrė. Net jei kūrybos dalis ir buvo užkasta netoli Seirijų po didele egle, ją seniai pasiėmė žemė. Ieškoti jo eilių galime išlikusioje partizanų spaudoje²⁶.

Partizanų kūrybos pluoštą kartu su kitais dokumentais per Sovietų Sąjungos sieną į Lenkiją pernešė Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir Juozas Lukša-Daumanas. JAV išeisto partizanų kūrybos rinkinio *Laisvės kovų dainos*²⁷ paaiškinimuose minimi net keli iš Lietuvos gauti dainų sąsiuviai; Kariūno slapyvardžiu pasirašyti aštuoni eilėraščiai yra imti iš Juozo Ambrazevičiaus- Brazaičio turėto sąsiuvinio. Iš aštuonių Kariūno slapyvardžiu pasirašytų eilėraščių į Labėno rinktinę *Žygiuojanti tauta* Kuckailis įtraukė keturis 1940–1943 m. galbūt publikuotus Lietuvos periodikoje: „Lietuvai“ („Čia amžinai skambės jos vardas – Lietuva“²⁸ ; „Kūčių vakarą“ („Tokia smarki šįvakar kanonada“)²⁹); „Pavasario tėviškė“ („Žiūrėk, pavasaris atbunda“)³⁰, „Žygyje“ („Giedra. Ant šilo debesėlis svyra“)³¹. Tikėtina, jog Kuckailis Labėno kūrybos rinktinę sudarė tik iš autorystę garantuojančių publikacijų Lietuvos laikraščiuose ir žurnaluose.

Į rinktinę neįtraukti kiti keturi Kariūno slapyvardžiu pasirašyti eilėraščiai, kurie, frontui iš Rytų slenkant į Vakarus, Lietuvos periodinėje spaudoje gal nebepėjo pasirodyti. Labėno ankstyvosios kūrybos savybių išryškėjimas suteikia pagrindus svarstyti partizaninių tekstų autorystės galimybes. Pirmiausia svarbus

26 Apie partizanų kūrybą rašė: Kostas Aleksynas, „Partizanų dainos“, *Lietuvių liaudies dainynas: karinės-istorinės dainos: partizanų dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, t. XXI, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 7–46; Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, „Partizanų dainos lietuvių liaudies dainyne“, *Tautosakos darbai*, t. XLI, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 276–279; Nerijus Brazauskas, „Dzūkijos ir Suvalkijos partizanų dainos: nacionalinė trauma ir kolektyvinė atmintis“, *Acta humanitaria universitatis Saulensis*, 2014, t. 19, p. 416–441. Atidaus pežiūrėjimo laukia Lietuvos Istorijos instituto archyvai.

27 *Laisvės kovų dainos*, redaktorius Jonas Aistis, New Yorkas: Lietuvos Nepriklausomybės fondas, 1962. Cituojant iš šio rinkinio nurodoma santrumpa LKD ir puslapio numeris.

28 *Į laisvę*, 1955, Nr. 6 (43). LKD – pavad. „Lietuvai“. Tokiu pavadinimu yra rinkinyje *Žygiuojanti tauta*, data 1940 01 02.

29 *Į laisvę*, 1955, Nr 8 (45). Į LKD įtrauktas, į ŽT įtrauktas (data: Rytai, 1943 12 23).

30 LKD spausdinamas be pavadinimo.

31 Tėviškės *žiburiai*, 1951 03 15, Nr. 14 (64) su pavadinimu, LKD – be jo.

pats Kariūno slapyvardis. Ne mažiau svarbūs Labėnui įprasti temos rutuliojimo būdai: 1) kalbama įsipareigojusio Aš / Mes vardu, 2) kalbančiojo pozicija argumentuojama peizažo ar kultūros istorijos detalėmis, 3) eilėraščiai turi Labėno poezijai būdingą sintaksinių ir ritminių pauzių dermę, kuri lemia įtaigų kalbėjimą (eilutės viduryje daroma arba loginė–emocinė pauzė, arba pradedamas naujas sakinytis, tęsiamas per kelias kitas eilutes); 4) eilėraščiams būdinga netiksliai žiedinė kompozicija (paskutinis posmas yra pirmojo variacija).

Eilėraštis „Prie kelio kryžius. Šalmas peršautas“³² galėtų priklausyti Labėnui dar ir dėl to, kad jame įrašytos Kuršo fronto, kuriame 1944 gruodį – 1945 žiemą kovėsi Labėnas, geografinės bei fronto realijos („jūra ošia“, „dangun raketos kelias: raudona ir balta“), kareivio nevilties situacija („Prie kelio kryžius. Šalmas peršautas./ Kuopa ir batalionas. Pavardė. / Virš mūsų kapų žydėk, tėvyne, / Graži, nedidelė, laisvųjų sakalų tauta, žydėk! // [...] // Tu gyvas, ir nemirsi niekad, niekad! / Ir aš tave matau, žygiuojantį greta.. / O rausta vakaras ir jūra ošia, / Dangun raketos kelias: raudona ir balta.“).

Eilėraštis „Lėktuvai visą dieną dūksta“³³ Labėnui priskirtinas dėl minėtų bendrų ypatybių, dėl Kuršo fronto realijų bei dėl Aisčio ir Miškinio eilėraščių motyvų reliktų („O vakarais graudus pušų ošimas / Ir krantus plaunančių bangų giesmė. / Iš čia nėra kur. Atgal nėra žingsnio. / Tarp kopų čia stovėsime mes. // Lėktuvai dieną naktį dūksta / Ir daužo apkasus patrankų sviediniai. / Iš čia su laisve tėviškės nueisime, / Ar smėly pajūrio paliksime amžinai...“).

Eilėraštis „Partizano dalia“ („Toks melsvas vakaras, paskendęs pusnyse“)³⁴ Labėnui–Kariūnui gali būti priskirtinas dėl jo eilėraščiams būdingos poetikos (nors juntamas ir bendras partizanų dainų poetikos kontekstas):

32 *Tėviškės žiburiai*, 1951 03 15, Nr. 14 (6) (pavadinimas „Draugui“) [rubrika: *Garsai iš Lietuvos. Iš partizanų poezijos*. Eilėraštis perspausdintas LKD be pavadinimo. Tekstas iš LKD. Į rinktinę *Žygiuojanti tauta* neįtrauktas].

33 *Tėviškės žiburiai*, 1951 03 15, Nr. 14 (64) pavadinimu „Prietyje“ [rubrika: *Garsai iš Lietuvos. Iš partizanų poezijos*. LKD perspausdintas be pavadinimo, redaguotas. Į Labėno kūrybos rinktinę *Žygiuojanti tauta* neįtrauktas. Tekstas – iš LKD.

34 *Į laisvę*, 1954, Nr. 2 (39) pavadinimu „Partizano dalia“. LKD be pavadinimo, redaguotas Jono Aisčio, pavadintas pirmąja eilute; pirmas teksto žodis rašomas didžiosiomis raidėmis kaip Aisčio *Raštuose*, eilutės gale – daugtaškiai; kai kur į kitą eilutę nukelia trumpą ir raiškia frazę. Tekstas iš: *Į laisvę*.

Toks melsvas vakaras, paskendęs pusnyse,
 Ir krenta sniegas – o toks lengvas, toks purus.
 Kur eisime šį vakarą, jaunyste mano,
 Jei šiam pasauly artimo jau nieko neturiu.
 [...]

 Taip vienas, be namų, be tėviškės, be meilės
 Ir taip be nieko – vienas darganų naktim,
 Su skaudančia širdim, su vystančia jaunyste,
 Su meile tėviškės, kurios jau niekas neišplėš ir neatims.
 [...]

 Kur eisime šį vakarą, jaunyste mano,
 Jei šiam pasauly artimo mums nieko nebėra.
 Tik juodos naktys – seserys klajūno partizano,
 Tik automatas prie širdies ir ošianti giria.

Šio eilėraščio poetika ir ritmika lyg tęsia eilėrašį „Be tėvynės“ („Tu nueisi vienas lyg paklydęs piligrimas. / Tu vienas per gyvenimą, per ūkanų dienas...“), galima justti sąsajų ir su esė „Kovojančio kario laiškas iš Rytų“ („Ne, tik keletą nuoširdžių žodžių, kad mes pajustume, kad Tėvynė yra drauge su mumis, jog mes nesame pamiršti savųjų“). Matyti čia ir romansų, partizanų dainų bendrybių.

Partizanų romansų įspaudai matyti ir eilėraštyje „Partizano kapas“ („Ateis pavasaris, paskęs laukai žieduose“)³⁵:

Ateis pavasaris. Paskęs laukai žieduose,
 Miškuose pirmosios žibuoklės sužydės,
 O kas ateis prie tavo kapo, žuvęs partizane,
 Ir kas vainiką iš pirmų žiedų uždės?

35 *Į laisvę*, 1954, Nr. 3 (40), imtas iš prasto mašinraščio: posmai išdraskyti po tris – penkias eilutes nesuvokiant ketureilio kaip formos. Eilėraštis perspausdintas LKD be pavadinimo, Aisčio redaguotas: pirmas žodis rašomas didžiąja raide (kaip Aisčio *Raštuose*), eilutės gale – daugtaškiai; kai kur eilutės laužomos; sutvarkyta strofika). Tekstas iš: *Į laisvę*, strofika – pagal LKD. Į Labėno rinktinę *Žygiuojanti tauta* neįtrauktas.

Kas aplankys apleistą tavo kapą?

Kas „amžinąjį atilsį“, kas maldą už tave čia sukalbės?

Gal tiktai vakaras, gal tiktai vėjai iš laukų tėvynės

Raudos kaip motina sukklusus prie sušaudyto sūnaus duobės?

[...]

Ir čia žuvai, ir parašei krauju ant tėvų žemės –

Lietuvi, amžiais būk didus, nes tavo kelias – kruvina kova.

Ir metai eis, žydės laukai prie kelio,

Ir kelsis vėl iš tavo kraujo Lietuva... (LKD – Ir kelsis vėl iš kraujo tavo Lietuva)

Eilėraštis yra partizanų dainų ir geros autorinės poezijos mišinys. Šį eilėraščių-dainą buvusi partizanų ryšininkė iš Zapyškio Marija Naujokienė priskiria kitam Kariūnui, prie Kazlų Rūdos mėnesiu anksčiau nei Labėnas-Kariūnas žuvusiam Marijampolės mokytojų seminarijos moksleiviui Vytautui Naujūnui-Kariūnui³⁶, kuris, 1948 pavasarį tėvus ištrėmus į Sibirą, išsina į mišką ir po pusės metų žūva (g. 1927 m., m. 1949 02 10). Abejonių dėl šio partizano autorystės kelia ta aplinkybė, kad buvusi jo ryšininkė literatūriškai nušlifutuoto partizanų romano autoriumi laiko dvidešimt vienerių metų partizaną, neaišku, ar rašiusį eiles gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje (tai niekur nefiksuota). Gali būti, kad tai vis dėlto yra Labėno-Kariūno eilėraštis (prielaidą paremtų tipinis Labėnui eilėraščio žiedas, kalbančiojo imperatyvas, kariaujančiojo įsirašymas į peizažą, istoriją). Jį gimnazistas Naujūnas-Kariūnas arba dainavo, arba persirašė ir papildė keliais partizaninių dainų posmais, o kadangi slapyvardis toks pats, tai ryšininkė Naujokienė galėjo visą eilėraščių priskirti savo krašto pažįstamam jaunam partizanui. Eilėraštyje yra Sąjūdžio metais plačiai nuskambėjusi eilutė „Ir kelsis vėl iš kraujo tavo Lietuva“, tapusi Rimanto Tumino spektaklio pavadinimu.

Lietuvių liaudies dainyne daina „Oi, neverk, motinėle“ („Oi, neverk, motinėle, / Kai sūnus į karą stos, / Kad, paėmęs rankon kardą, / Priešui kelią jis pastos“) pateikiama kaip galimai Labėno. Išžėsta, sudėta iš kelių skirtingų tekstų, ji meninių vaizdų, stiliaus, ritmo požiūriu neturi nieko bendro su Labėno kūryba, yra panašesnė į 1918–1920 m. nepriklausomybės kovų savanorių dainas. Žurnalistui Kuckailiui Labėno sesuo Eugenija padainavo šios dainos tik 5, 8 posmus

36 „Mačiau, kaip gyveno partizanai“ (Marijos Naujokienės, gimusios 1925 metais Šilų kaime, Zapyškio seniūnijoje, prisiminimai, užrašyti 1998 metų birželio 2 dieną), *Trentinys*, 2013 01 25, p. 6.

ir vieną, necituotą *Dainyno* variante: „Nemylėk, mergyte, bailio, / kurs nenor tėvynės gint. / Tu mylėki karį narsų, / Būk kariūno tu žmona.“ Galbūt dėl šios humoristinės „prieskyros“ sesuo teksto autorystę ir atidavė broliui partizanui Kariūnui – ją galėjo supainioti paskutinė eilutė... Vėliau rašytame straipsnyje Kuckailis yra patikslinęs, kad ši daina, pavadinimu „Kai bernelį šauks tėvynė“, yra ne Labėno, o Algirdo Griškevičiaus–Griškėno³⁷. Tad dainyne pateiktas variantas yra arba vien tik Griškėno tekstas, arba Griškėno eilėraštis, papildytas partizaniniais posmais, kuriuos mielai dainavo ir Labėnas–Kariūnas.

Labėno–Kariūno kūrybos paieškos nuvedė ir į Vakarų srities partizanų eilėraščių rinkinį *Kovos keliu žengiant*³⁸. Rinkinio sudarytojas Leonas Gudaitis pastebėjo: „Nepavyko identifikuoti po kelis brandžius eilėraščius palikusią poetų iš pirmojo miškinių srauto: Gegutės (6), Girėno (4), Nerimo (4), Žilvičio (4). Galima jų žūtis ar rezignacija – neabejotinas nuostolis literatūrai. [...] Kiti slapyvardžiai buvo epizodiniai, mažai ką sakantys, nerūpestingai parinkti autorių ar primesti redaktorių (Sesutė, Ažuolas, Berželis, Liepa [...]), nors galėjo dangstyti ir žinomų literatų pavardes“³⁹. Atidžiai perskaičius slapyvardžiais Gegutė, Ažuolas pasirašytus eilėraščius įmanu daryti atsargią prielaidą, kad jie galėtų būti Labėno–Kariūno (mašinarščiais, perrašais atklydę iš Dzūkijos į Krakių, Tytuvėnų ir Šiluvos apylinkėse veikusią Maironio rinktinę). Svarbi ir kita Gudaičio mintis: „[N]e per klaidą, o vengiant padaryti didelių bėdų partizanų leidiniuose buvo šalinamos tikrų autorių pavardės ir plačiai žinomi slapyvardžiai.“ Kaip pavyzdį Gudaitis mini Nepriklausomoje Lietuvoje *Trimito*, *Kario*, *Ateities* žurnaluose spausdintus Petro Vaičiūno, Jono Petronio, Liudo Sakalinio (L. Žukausko), Adomo Jaso, Jono Dočiaus, Algirdo Skinkio, Vandos Panavaitės eilėraščius, kurie partizanų spaudoje pateikiami arba anonimiški, arba pasirašyti slapyvardžiais⁴⁰. Gali būti, kad ir Labėnas, prisiėmęs partizaninį Kariūno slapyvardį, partizaninę poeziją pasirašinėjo jau kitais, galbūt Gegutės ar Ažuolo, slapyvardžiais.

37 Deja, Kuckailis nenurodo Griškėno eilėraščio šaltinio. Žr.: Juozas Kuckailis, „Ar tikrai Benediktas Labėnas–Kariūnas dalyvavo Sedos kautynėse?“, prieiga internete: [https://www.XXiamzius.lt>2007/11/14 >atmi_05 \[žiūrėta 2022 02 16\]](https://www.XXiamzius.lt>2007/11/14 >atmi_05 [žiūrėta 2022 02 16])

38 *Kovos keliu žengiant: Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos*, sudarė Leonas Gudaitis, Vilnius: Vyturys, 1991.

39 Leonas Gudaitis, „Balsai iš metalinių slėpyklių. Pokario partizanų poezijos pseudonimai ir anonimai“, *Darbai ir dienos*, 2009, Nr. 52, p. 225.

40 *Ibid*, p. 223–224.

Identifikaciją sunkina viena svarbi aplinkybė – rašantieji partizanai bendrą partizaninių eilių tematiką ir poetiką jautė kaip stiprų ir aktualiai funkcionuojantį traukos lauką ir į jį orientavosi. Ši grimzdimo į bendrą linkmę yra labiausiai tikėtina ir labiausiai apsunkinanti autorystės paieška.

Išvados

Benediktas Labėnas – imlus literatas, patyręs kūrybos posūkį link savasties. Tyrimas atskleidė, jog didžioji kūrinų dalis yra gimnazisto, kariūno poetiniai bandymai, mažesnioji – kūrybinę brandą rodantys poezijos tekstai iš Rytų fronto bei trumpų studijų universitete metu rašyta proza. Labėno poetiniai bandymai formuojasi iš neoromantikų literatūrinio lauko, kariuomenės žygio dainų, krikščioniškosios literatūros žanrų, iš tuo metu plačiai skaitomos skandinavų neoromantinės, impresionistinės prozos. Labėno kūrybinę brandą stabdė istorinės aplinkybės (socialinė padėtis, literatūrai tolimesnis kariūno aplinka, Kuršo frontas, karo belaisvių lageris, partizanavimas). Ar galime žiūrėti į Labėno literatūrinius bandymus kaip į literatūros paribio dalyką? Neturėtume pamiršti, jog skaitome Labėno kūrybos pradžia, tą etapą, kai autorius įsiterpia į tradicijas, ieško savo balso; jei jo kartos poetų Pauliaus Širvio, Eduardo Mieželaičio kūryba būtų nutrūkusi 1944 ar 1948 m. (vėliau spausdintų Labėno tekstų nerasta), matytume tokią pačią neoromantinę jų kūrybos pradžia. Šiuo požiūriu ankstyvoji Labėno kūryba papildo bendrą jaunosios kartos vaizdą, išryškina įvairų jos santykį su literatūrinėmis tradicijomis.

Labėno rinktinė sukuria keistą įspūdį: tekstų nedaug, paskiri kūriniai perdėm kontekstiški, bet jų visuma neša žinią, didesnę už konkretaus kūrinio kūną ir tūrį. Kūrinių visuma turi poveikio, įtaigos, nes juntamas esminis žmogaus dalyvavimas sakyme, emocijų ir žodžio švara. Labėnui artima įsipareigojusios, humanistinės literatūros kryptis, ta, kurią matome karo metų jaunosios kartos laikysenoje. Labėno kūryba mažai susjusi su savo kartos kūrybine angažuote – polinkiu į egzistencinius klausimus, į modernią poetinę kalbą; kita vertus, Labėną su savo kartos literatais sieja bendras, istoriškai nulemtas, pasaulėvokos pagrindas – savos būties prasmės, sąsajų su gimtąja žeme, namais tvirtinimas. Labėnas besiginančiai tautai įsipareigoja poetine patriotika, kario kelio pasirinkimu.

Ar Labėnas rašė partizanaudamas, tebelieka abejonių: arba karo patirtys „giesmę nulaužė“, arba rašė ne tik Kariūno, o ir kitais slapyvardžiais. Tikėtina, kad paskutiniame bunkeryje žuvo ir jo rankraščiai, tačiau didesnė tikimybė, kad, prieš vykdamas pavaduoti Adolfo Ramanausko-Vanago, rankraščius paslėpė kitur. Galima tikėti ir sesers versija apie vietą po didele egle prie Seirijų...

Gauta 2022 04 19

Priimta 2022 05 24

An Attempt to Reconstruct the Generation of *Žemininkai*: Benediktas Labėnas

Summary:

Benediktas Labėnas-Labėnas (1919–1949), a little-known literary figure from the *Žemininkai* generation, was a soldier and partisan, who died in the early post-war guerrilla warfare. The article presents a part of his work written in gymnasium, in military school and on the Eastern Front. It traces author's evolution, discusses the relationship of his works to literary tradition, and highlights the distinctive nature of his themes and style. The research employs a hermeneutical approach, the perspective of the history of literature, and the socio-cultural aspect, which enable to identify the ideological and cultural reverberations of a specific historical time and their influence in the works of the young author. Labėnas's oeuvre grows out of the neo-romantic tradition of 20th-century Lithuanian literature, the songs of volunteers and soldiers' marching, as well as Christian culture. It takes root in social, psychological, and impressionistic prose. Labėnas's work is characterized by a sense of harmony between the world and a human being, the imperative of the task of life, an ethical approach, and literary sense of genre and style that became increasingly pronounced with the time.

On the one hand, Labėnas's work has very little in common with the creative engagement of his generation, such as the inclination to existential questions and modern poetic language. On the other hand, his works are associated with a strong connection with the earth and reflection on that connection.

The article presents a body of Labėnas-Kariūnas's partisan poems, and examines the question of their authorship. Labėnas, who died early, did not realize himself as a writer. His creative carrier reflects the tragic fate of his generation.

Keywords: Lithuanian literature of the 1930s, neo-romantic tradition, the generation of *Žemininkai*, partisan literature, Benediktas Labėnas.
